

ALIMAN AND THE MEPHISTOFELIAN PACT

Nicoleta Doina POP (POCAN)

"Petru Maior" University of Târgu-Mureș

Abstract: Vasile Voiculescu's fantastic prose was a revelation, like the series of "Sonnets ...", revealing once more the polymorphic talent of this writer. Combining folk vision with the modern intellectualism, the writer creates a unique fictional universe. The short-story "Lostrita" is based on popular beliefs about aquatic demons. The pact with the devil is accepted by Aliman as a sacrifice made in the name love and is officiated under the power of an occult moon.

Keywords : short-story, magic, fantastic, love, myth.

Proza fantastică a lui Vasile Voiculescu a constituit o revelație, ca și ciclul "Sonnetelor...", dezvăluind încă o dată talentul proteiform al scriitorului. Îmbinând viziunea folclorică cu intelectualismul modern prozatorul creează un univers fantastic ce are drept limite fabulosul feeric și miraculosul păgân.

Acest univers ființează în orizontul mitului și al sincretismului popular, într-o atmosferă fabuloasă, sălbatică de o extraordinară vitalitate în care realul și imaginarul se interferează sub forța unei magii narative remarcabile.

Temele și motivele predilecte sunt: *învrăurirea magică, vânătoarea ca act inițiativ, animalul totemic, arhetipul, dedublarea om-totem, regresia temporală*. Eroii sunt niște existențe arhetipale care realizează magic întoarcerea într-un timp originar, într-un spațiu arhaic. Ei sunt în căutarea unui tipar esențial care să-i redea esenței lor primordiale (*Pescarul Amin, Lacul rău, Lipitoarea, Căprioara din vis, Ultimul Berevoi, Iubire magică, În mijlocul lupilor, Lostrita*).

Nuvela *Lostrita* se inspiră din credințele populare legate de demonii acvatici. Titlul fixează în centrul toposului fantastic o ființă fabuloasă ce revalorizează mitul folcloric al știmei apelor (al Ondinei, al sirenei). Opțiunea scriitorului care se oprește asupra lostritei (pește răpitor din apele repezi de munte, înrudit cu păstrăvul) are o relevanță incontestabilă: prinderea acestui pește rar reprezintă o probă supremă pentru un pescar.

Criticul Vladimir Streinu încadrează textul în categoria "nuvelor care semnifică realități primordiale", în timp ce Sergiu Pavel Dan consideră că "tema fundamentală, fatală, a prozei lui Voiculescu este **magia**".

Compoziția *tradițională* (cele cinci secvențe corespund celor cinci momente ale subiectului) este complicată prin *prezența unei "rame"* (prologul și epilogul încadrează epicul) și prin formula "*povestirii în povestire*" (povestea fetei din alt veac). Compoziția realizează *nivelul sintactic* al operei (Tzvetan Todorov)

Structura este caracteristică epicului fantastic: cele două planuri - cel al realului și cel al imaginarului - se ambiguizează și se suprapun, conferind povestirii o aură de mister romantic.

Planul fantastic se instituie încă de la început, în *secvența-prolog*. Aceasta are o dublă funcție estetică: proiectează întâmplările în sfera fabulosului folcloric (generând atmosfera stranie care incită imaginația cititorului) și formulează un avertisment asupra primejdiei sporite ce-i pânđește pe cei ce trăiesc în preajma apelor: "*Nicăieri diavolul cu toată puița și nagodele lui nu se ascunde mai bine ca în ape. Dracul de baltă, se știe, este nelipsit dintre oameni și cel mai amăgitor. Ia felurite chipuri: de la luminițele care pâlpâie în beznele nopții*

și trage pe călătorul rătăcit, la adânc, până la fata șuie care se scaldă în vuitori și nu-i decăt o știmă vicleană, cursă pusă flăcăilor neștiutori, să-i înece"¹.

Planul realului se instituie într-un spațiu precis situat geografic, (ținutul Bistriței, de la Piatra și Toance până la Neagra) în care trăiește o comunitate statornicită într-un tipar de viață socială și spirituală de mare vechime. Oamenii acestor locuri sunt pescari, plutași, cărauși ce și transmit meșteșugul din tată în fiu, ce au o mentalitate arhaică și o gândire magică. Ei cred în "cele văzute și nevăzute", cred în existența știmelor și a strigoilor, cred în Dumnezeu și se feresc de ispitirile diavolului care se materializează în lumea reală. Hotarul dintre real și irealitate este astfel suprimat, favorizând ambiguitatea raportului dintre cele două planuri: "*Pe Bistrița Necuratul rânduise de multă vreme o nagodă și înfățișare de loștriță*".

Spațiul real are acum conotații ale locului nefast. Recunoaștem, ca și în alte nuvele fantastice voiculesciene, un topos specific: spațiul izolat de influența civilizației, greu accesibil, cu o natură sălbatică manifestându-se stihial, cu deschidere spre arhaic și spre o anti-lume a magicului demonic. Această lume ființează într-un timp primordial ("*de multă vreme*") în care se poate produce invazia supranaturalului. Apariția și manifestările loștriței reeditează mitul ispitirii biblice într-o variantă folclorică. Loștrița e o prezență malefică, metamorfozele ei neîntrerupte (ea totalizează atribute ale unor specii diferite: "*cu cap bucălat ca de somn, trup șui de șalău și pierea peștrițată auriu, cu bobite roșii-ruginii, ca a păstrăvului*") slujesc ideea ispitirii. Descrierea ființei fabuloase prefigurează evenimentele: comparația cu "*o domniță lungită la soare*" anticipează metamorfoza loștriță-femeie, iar structura contrastivă frumusețe exterioară/caracter malefic ("*hulpavă de pește*", "*nesătulă de carne de om*") anticipează seriile de antinomii pe care se întemeiază epicul.

Secvența expozitivă prezintă și cel de-al doilea personaj principal din aceeași perspectivă auctorială omniscientă, dar și din perspectiva comunității, devenite în text instanță narativă. Aliman, erou cu nume de baladă, aparține castei inițiaților care au învățat să descifreze semnele tainice ale naturii și care mai păstrează ceva din puterea spirituală a strămoșilor.

Aliman se inițiază în tainele naturii și ale meșteșugului său alergând cu undița pe urmele loștriței miraculoase. Astfel el "*a deprins toate vicleșugurile sălbăticiei*". Pornită ca o acțiune justițiară, goana pescarului după loștrița vrăjită în care vedea un "*pește adevărat*" ia în curând dimensiuni simbolice, traducând aspirația personajului la un absolut imposibil de atins. Momentul-intrigă fixează clipa când, îmbrățișând loștrița ce-i scapă din brațe "*ca o zvârlugă de fată, duminica, la horă*", Aliman trăiește înfiorarea unui dor fără saț. Iubirea magică este surprinsă din perspectiva credințelor populare ca har și blestem, ca boală ce surpă ființa.

Pentru temerarul voinic confruntarea cu peștele minunat fusese mai întâi o provocare și o probă de virtuozitate în știința meșteșugului său. Acum ea devine dureroasă căutare, disperată încercare de a fi iarăși fericit, devine patimă ce-l îmbolnăvește de dor. Peste iarnă flăcăul zace, lipsit parcă de orice frântură de voință, de orice elan vital. Când, primăvara, Bistrița își sparge cămașa de gheață, Aliman revine parcă la viață. Se sugerează astfel un straniu acord între om și natură ce ființează parcă în aceleași cicluri cosmice. Treziți deopotrivă din "*somnul iernii*" omul și râul se manifestă în dezlănțuiri de energii nefirești ce lasă să se întrevadă ieșirea din marginile legităților realului.

Universul acvatic, demonizat, se manifestă stihial: "*Apele veneau năboi, tot mai negre și mai umflate [...] și lumea privea îngrozită*". Apa neagră, apa ostilă materializează în substanță fluidă, agresivă, tenebrele anti-lumii din "*genuni*". Prezența obsesivă a acestui substantiv în relație cu toponimicul Bistrița subminează realitatea spațiului ce se configurează tot mai accentuat ca spațiu thanatic,

¹ Vasile Voiculescu, *Capul de zimbru*, Ed. Pentru Literatură, București, 1966, p.45

Încredințat că "nu este lucru curat" eroul apelează la practici magice: "A plecat în sus, la un sat sălbatec de pe Neagra. Auzise el că acolo e un vraci bătrân, mare descântător de pești: un fel de stăpân al apelor". Mișcarea ascensională a eroului ("A urcat cale de o zi și a ajuns noaptea târziu") figurează plastic ruptura de nivel ontologic: ieșirea din "lumea lui Dumnezeu" și intrarea într-un simbolic spațiu al magiei, eresului, practicii vrăjitoarești. Retragerea în "noaptea timpului ancestral" și într-o lume arhaic-geologică în care fondul păgân de rituri și credințe mai poate influența duhuri primordiale, declanșează evenimentul fantastic. În lumea numită simbolic "Neagra" stăpân al apelor este un solomonar care-l inițiază pe Aliman în magia neagră.

Pactul cu diavolul pe care Aliman îl săvârșește ca suprem sacrificiu în numele iubirii se oficiază sub puterea ocultă a lunii "în pătrar", în miez de noapte, în mijlocul apelor în care eroul intră "despuiat de veșminte", ca într-o matrice originară. El rostește descântecul și dă drumul în valuri lostriței de lemn vrăjite "după străvechi noime și îndreptare ale magiei pierdute și uitate de ceilalți". Împlinirea ritualului îngăduie invazia supranaturalului în lumea oamenilor. A doua zi "volbura apelor" se revarsă paroxistic, venind "sodom" "ca nălucile sfărâmând case, oameni și vite" în "uriașe miezuri de sorb".

Descrierea "plină de folclorul fricii" anticipează ieșirea știmei din adâncuri, metamorfoza ei în făptură omenească. Această metamorfoză generează definitiva suprapunere a celor două planuri. Fata cu păr despletit "ca niște șuvoaie", cu ochi verzi-aurii, mari "dar reci ca de sticlă", cu dinți albi "dar ascuțiți ca la fiare", cu chip "cam bucălat", "șuie, cu trup lung, mlădios", fata pe care Aliman a "salvat-o" din ape seamănă izbitor cu lostrita, reprezentând o umanitate nediferențiată încă deplin de lumea sălbăticiunilor. Portretul fetei-lostriță (ca și cel al pescarului Amin ce se trage din Marele Morun) se alcătuieste prin determinatii din sfera semantică a acvaticului, sugerând paralelismul om/pește; epitele cromatice, comparațiile și adjective ca "șuie, bucălat, mlădios" trimit direct la descrierea lostriței. Translația dinspre planul fantastic spre cel real nu este însă decât sugerată, scriitorul întreținând și sporind echivocul (tehnica ambiguității raportului real/imaginar este caracteristică narațiunii fantastice).

Ambiguitatea este amplificată prin notația privind reapariția lostriței în apele Bistriței, fără precizarea că vietatea este peștele adevărat ori substitutul lui magic. Atmosfera de taină și vrajă a povestirii este sporită prin episodul iubirii nepământene, suprafirești a celor doi eroi. Veniți din lumi diferite, uniți prin ritual păgân, Aliman și fata dăruită lui de ape trăiesc magia ametoitoare a erosului. Ei refac, sub regim nocturn și demoniac însă, mitul cuplului originar. Ființa misterioasă numită de pescarul îndrăgosti Ileana (nume de zână din basmele românești) este percepută de mentalitatea colectivității ca o prezență malefică, "strigoaică" ce "ar suge sângele flăcăului".

Povestea de iubire sfârșește însă brusc prin intervenția brutală a Bistricelei, mama fetei. Recurgând și ea la vrajă, i-o răpește pe Ileana "pe la mijlocul verii". Sintagma temporală folosită și pentru a fixa momentul de început al poveștii de dragoste situează iubirea într-un timp "stătător" ori într-un ciclu (un "cronotop") închis.

Dispariția iubitei provoacă surprerea lăuntrică a eroului. El cutreieră disperat un spațiu ce parcă și-a pierdut reperatele firești, proliferând haotic, după modelul labirintului: "Până târziu, toamna, Aliman a bătut izvoarele tuturor Bistrițelor: neagră, albă, aurie, precum și a tuturor Bistricioarelor, fără folos"². Magia îi este acum interzisă, căci "vraciul care-i descântase, plecase peste munte". Desacralizarea tot mai accentuată a lumii goleşte de sens nu numai spațiul, ci și timpul. Aliman află de la "un moșneag trecut de sută de ani" că Bistriceanca și fata ei, robite Satanei, fuseseră alungate din sat, devenind știme de-un veac. Întors acasă, eroul devine umbra celui care a fost cândva.

² Ibidem, p.48

Lipsit de voință, acceptă ca-n transă căsătoria cu o fată oarecare din sat. Asistând inert la ospățul propriei nunți, Aliman își amintește nunta din visul cu valoare premonitorie - cununia sa cu lostrița, oficiată de bătrânul vraci. Visul are o funcție magică, fiindcă vestea apariției lostriței îi redă energia, împingându-l năvalnic spre apele din nou învolburate ale Bistriței. Trezit ca din somn, îndrăgostitul ce-și trădase iubirea strigă "cu chipul luminat de o bucurie nefirească": "Iată, vin!" Strigătul conferă valențe dramatice punctului culminant.

Finalul este apoteotic, sugerând atingerea idealului. După efemera fericire terestră, nunta magică a celor doi eroi ce aparțin unor lumi diferite se împlinește în moarte (motivul folcloric al morții ca nuntire mitică).

Gestul ultim al lui Aliman care "se căznea s-o apere ca pe un copil cu brațele" vorbește lumii despre iubire ca pasiune și suferință, ca sacrificiu de sine și tragică izbăvire, ieșire "pentru totdeauna" dintr-o lume care a "uitat" ritualul sacrificial. Acest deznodământ tulburător prin semnificații este urmat de un epilog, o poveste despre nașterea poveștii. Moartea eroului generează nașterea poveștii, întâmplarea neobișnuită e amplificată de imaginația colectivă, devenind legendă: "Dar povestea lui Aliman a rămas vie și mereu mlădioasă. Crește și se împodobește an de an...". Textul încheie în el un crez artistic, credința în puterea mitului, a creației artistice de a cuprinde chemarea vrăjită a absolutului pe care mintea oamenilor "jinduiți de întâmplări dincolo de fire" nu poate să-l dezlege. E, în același timp, o definiție a mitului, văzut ca poveste exemplară cu funcție magică, putând fi mereu actualizată ca arhetip (poveste "vie și mereu mlădioasă"). Identificarea, în final, a poveștii cu lostrița însăși adaugă descrierii inițiale un comentariu moral: "Ea colindă în sus și-n jos malurile Bistriței [...] se mișcă neconținut alături și în rând cu lostrița fabuloasă care nu-și găsește astâmpăr, când fulgerând ca o sabie bulboanele, când odihnindu-se pe plavii, cu trup de ibovnică întinsă la soare în calea flăcăilor aprinși și fără minte."³

Temele regăsite aici sunt cele ale **interacțiunii fantastice**:

- a) Înfrâurirea magică: - solomonie
- omul obiect al magiei naturii personificate
- b) Anticipația fantastică: - visul prevestitor
- c) Consensul magic: - instrumentul miraculos
- pactul cu diavolul

Atmosfera magică, purtătoare de sensuri majore, este creată mai ales prin tehnica ambiguității (bogata serie sinonimică prin care este numită lostrița, de pildă) și prin prezența "vocii colectivității".

Într-un limbaj firesc și viu, dar de o intensă magie verbală, V. Voiculescu reconstituie o lume învăluită într-un aer de legendă, lumea "satului mitic, ce conservă, încă, în plină modernitate, riturile magice moștenite din strămoși." (E. Simion)

"Materia povestirilor lui Vasile Voiculescu, înțelegând prin aceasta suma de motive din proza sa, e foarte bogată. Cultivând situația rară, el o află în mediile cele mai felurite (...). El este scriitorul care a dat povestirii românești o altă vârstă literară, și nu e nici o îndoială că proza lui narativă, într-o bună traducere, și-ar croi un drum în literatura universală"⁴.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandrescu, Sorin, *Dialectica fantasticului*, (studiu introductiv la volumul *La țigănci*), Editura pentru Literatură, București, 1969.
2. Biberi, Ion, *Eseuri*, Editura Minerva, București, 1971.

³ Ibidem, p.55

⁴ Vladimir Streinu, prefață la volumul *Capul de zimbru*, Ed. Pentru Literatură, București, 1966

3. Brion, Marcel, *Arta fantastică*, traducere și postfață de Modest Morariu, Editura Meridiane, București, 1975.
4. Caillois, Roger, *În inima fantasticului*, Editura Meridiane, București, 1988.
5. Chevalier, Jean; Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, Editura Artemis, 1995.
6. Heidegger, Martin, *Timp și Ființă*, Traducere de Dorin Tilinca și Mircea Arman, Editura Jurnalul Literar, București, 1995.
7. Marino, Adrian, *Dicționar de idei literare*, Editura Eminescu, București, 1973.
8. Ocinic, Mirela, *Structuri ale imaginarului în proza scurtă românească din secolul XX*, Editura Imago, Sibiu, 2002.
9. Pavel Dan, Sergiu, *Proza fantastică românească*, Editura Minerva, București, 1975.
10. Popescu, Ileana Ruxandra, *Proza fantastică românească. Structuri narrative și conversaționale*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005.
11. René de Solier, *Arta și imaginarul*, traducere de Marina și Leonid Dimov, Editura Meridiane, București, 1978.
12. Todorov, Tzvetan, *Introducere în literatura fantastică*, Editura Univers, București, 1983.
33. Toma, Pavel, *Lumi ficționale*, Editura Minerva, București, 1992.
14. Voiculescu, Vasile, *Capul de zimbru*, Editura pentru Literatură, București, 1966.
15. *** *Masca. Proză fantastică românească*, prefață și antologie de Alexandru George, Editura Minerva, București, 1982.
16. *** *Vasile Voiculescu interpretat de ...*, Editura Eminescu, București, 1980.

The research presented in this paper was supported by the European Social Fund under the responsibility of the Managing Authority for the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development, as part of the grant POSDRU/159/1.5/S/133652.